

УДК 334.012

ФАРАФОНОВА Н. В., к.е.н.
м. Житомир

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНОЇ СУТНОСТІ ПОНЯТЬ “ПІДПРИЄМЕЦЬ” ТА “ПІДПРИЄМНИЦТВО”

***Анотація.** В статті проаналізовано основні теоретичні підходи до визначення понять “підприємець” та “підприємництво”. Зроблено аналіз історичного розвитку даних понять в працях вітчизняних та зарубіжних економістів.*

***Ключові слова:** підприємець, підприємництво.*

***Abstract.** The paper analyzes the main theoretical approaches to the definition of “entrepreneur” and “entrepreneurship”. Made analysis of the historical development of these concepts in the works of local and foreign economists.*

***Key words:** entrepreneur, entrepreneurship.*

Мета. Метою статті є систематизація теоретичних підходів до понять “підприємець” та “підприємництво”, обґрунтування значущості підприємництва в умовах розвитку ринкових відносин.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин, зміна форм власності та інноваційні підходи до організації господарської діяльності зумовлюють розвиток підприємництва як інструменту впливу на соціально-економічне становище населення та держави в цілому. На сьогодні підприємництво передбачає функціонування суб’єктів ринку різних масштабів: від фізичних осіб-підприємців, які самі забезпечують себе роботою, до великих компаній, власники яких забезпечують і себе роботою, і створюють робочі місця для інших працівників. При цьому кожен суб’єкт підприємництва прагне до задоволення, в першу чергу, особистого інтересу, який характеризується обсягами нарошеного капіталу, та, по-друге, впливає на

соціально-економічний стан держави шляхом участі у перерозподілі багатства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних аспектів щодо визначення поняття та тенденцій розвитку підприємництва приділяли свою увагу такі вчені-економісти як М. Вебер, Р. Кантільйон, К. Маркс, А. Маршалл, Дж. С. Міль, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей, А. Сміт, Ф. Уокер, Й. Шумпетер та інші. Питання, пов’язані з підприємництвом, є порівняно новими, так як виникнення останнього пов’язано із зародженням ринкових відносин. Тому, теоретична сутність та розвиток категорії підприємництва потребує аналізу та систематизації. Зазначене свідчить про актуальність проведення даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Становлення підприємництва складний і, одночасно, відносно молодий процес, тому підходи до визначення і розвитку понять “підприємець” і “підприємництво” виклика-

ють інтерес у економістів, починаючи з XVIII століття до нинішніх часів (таблиця 1). Причому, еволюцію підходів до визначення економічної сутності вищезазначених понять умовно можна розділити на три періоди.

Перший період наукової зацікавленості підприємництвом бере початок з XVIII ст., коли Р. Кантільйон вперше ввів у науковий обіг термін “підприємець”, тобто людина, яка діє в умовах ризику. Далі дослідження теоретичної сутності підприємництва продовжили Ж. Б. Сей, який включив у зміст підприємництва три елементи: поєднання вихідних факторів виробництва, збирання інформації та необхідного досвіду, організація виробничого процесу; А. Маршалл, який вважав, що підприємець виконує дві функції: “конструювання” загального плану виробництва і контроль за його здійсненням; А. Сміт, який пов’язував діяльність підприємця з власною зацікавленістю для задоволення потреб суспільства; Ф. Уокер, на думку якого внеском підприємця у бізнес є ініціатива, талант, винахідництво та організаторські здібності, завдяки яким отримується прибуток. Даний період розглядає підприємця і як власника і як людину, що має особливі організаторські здібності.

Другий період як характерну рису підприємництва виділив інноваційність, змістивши акценти із сфери виробництва, торгівлі і надання посередницьких послуг у сферу інтелектуальної діяльності. Представниками цього періоду є Й. Шумпетер, який вважав, що основний зміст підприємницької функції полягає в реформуванні суспільного виробництва шляхом використання нових ідей, винаходів або знаходження нових джерел сировини, ринків збуту та реалізації про-

дукції; М. Вебер, який відтворив ідеальний тип підприємця – стриману, обачну, рішучу, умілу, наполегливу людину; П. Друкер, на думку якого підприємець завжди в пошуках змін, він використовує їх як сприятливу можливість.

Третій період характеризується швидким розвитком науки, пошуком і реалізацією нових можливостей, посиленням конкуренції, зростанням масштабів підприємницької діяльності, розширенням можливостей використання інновацій, зміною стилю життя і ціннісних орієнтацій різних соціальних груп, підвищенням рівня освіти і професійної підготовки робочої сили.

Принципи здійснення підприємницької діяльності передбачають економічну свободу, зумовлену вільним вибором видів діяльності; самостійним формуванням програми діяльності та вибором постачальників і споживачів продукції; встановленням цін відповідно до законодавства; залученням на добровільних засадах майна та коштів юридичних осіб і громадян; вільним наймом працівників; вільним розпорядженням чистим прибутком. Підприємництво пов’язане з ефективним використанням ресурсного потенціалу як для задоволення власних потреб, так і для задоволення потреб громадян та держави в цілому. Тому, говорячи про підприємництво, можна виділити ряд позитивних його сторін: саморозвиток суспільства; підвищення рівня зайнятості населення; високий рівень інноваційності; раціональне використання ресурсів в оптимальних пропорціях. Однак, дана діяльність характеризується і ризиковістю, зокрема, ризиками втрати прибутку, доходу та вкладеного капіталу, які бере на себе підприємець.

Таблиця 1

Аналіз теоретичних підходів до визначення понять “підприємець” та “підприємництво”

Автор (автори) 1	Визначення 2
Річард Кантільйон (1680–1734) ірландський банкір і економіст [22]	Підприємець – це людина, яка бере на себе ризик, пов’язаний із купівлею за будь-яку ціну засобів виробництва для виготовлення продукції та її наступного продажу з метою одержання доходу. Підприємництво – це особливий вид новаторської діяльності, пов’язаної із ризиком.
Адам Сміт (1723–1790) британський (шотландський) економіст, філософ-етик; засновник сучасної економічної теорії [17]	Підприємець – власник, який іде на економічний ризик заради реалізації певної комерційної ідеї та отримання прибутку. Підприємець сам планує, організовує виробництво і розпоряджається його результатами, але, реалізуючи свої власні інтереси, він сприяє ефективному задоволенню потреб суспільства.
Жан Батист Сей (1767–1832) французький економіст [18]	Підприємець – це людина, яка організовує інших людей в межах виробничої одиниці, економічний агент, який комбінує фактори виробництва і навколо якого відбувається розподіл багатств. Підприємництво – це раціональна, а також творча діяльність щодо комбінування (об’єднання) чинників виробництва.
Давид Рікардо (1772–1823) англійський економіст, класик політичної економії [16]	Підприємець – це лише інвестор або звичайний капіталіст. Тобто, капіталіст, який шукає прибуткового застосування для своїх засобів, природно, буде брати до уваги всі переваги одного заняття перед іншим. Тому він може поступитися частиною свого грошового прибутку заради правильності розміщення, охайності, легкості або інших дійсних або уявних вигод, якими одне заняття відрізняється від другого.

Продовження таблиці 1

1	2
Ж. Бодо (1797 р.) [6]	Підприємець – це особа, котра несе відповідальність за справу, за яку береться. Це та людина, що планує, контролює, організовує і володіє підприємством. Підприємство необхідно освоювати нові знання для розвитку свого підприємства.
Джон Стюарт Міль (1806–1873) британський філософ, політичний економіст, представник утилітаризму [14]	Підприємництво – це пошук та вивчення нових економічних можливостей, характеристика поведінки, а не вид діяльності.
Карл Маркс (1818–1883) німецький філософ, соціолог, економіст, політичний журналіст [11]	Підприємець – це функціонуючий капіталіст-експлуататор, який виступає лише як інвестор і здійснює привласнення у формі підприємницького доходу.
Френсіс Уокер (1840–1897) американський генерал, економіст і статистик [6]	Підприємець – це особа (не обов'язково власник), що створює підприємство та керує ним для одержання підприємницького доходу. Його внесок у бізнес – ініціатива, талант, винахідництво.
Альфред Маршалл (1842–1924) англійський економіст, лідер неокласичного напрямку в економічній науці [12]	Підприємець – це особа, яка керує виробництвом, щоб останнє за певних обставин забезпечувало найбільший ефект у задоволенні людських потреб. Підприємець виконує дві функції: „конструювання” загального плану виробництва і контроль за його здійсненням. Особливо наголошував на активній ролі самого підприємця та на його здатності до інновацій.
Джон Бейтс Кларк (1847–1938) засновник американської школи маржиналізму [9]	Важливою функцією підприємця є поєднання факторів виробництва. Функція ця сама по собі не пов'язана ні з працею, ні з власністю на капітал; вона цілком полягає у встановленні і підтримці виробничих відносин між факторами виробництва.
Френк Хайнеман Найт (1885–1972) американський економіст, один із засновників Чиказької школи економіки [15]	Підприємець – це управляючий, який несе відповідальність за всі доходи і витрати, і цим самим залежить від невизначеності. Прибуток підприємця є винагородою за прийняття ним на себе нестрахуючого ризику. Підприємництво – це управління і відповідальність.
Йозеф Шумпетер (1883–1950) австрійський і американський економіст, соціолог та історик економічної думки [21]	Підприємець – це особливий тип людей, особливого духу та способу життя, це новатор, який розробляє нові технології. Він ламає старий традиційний кругообіг заради встановлення нового, що забезпечує динамізм економічної системи. Підприємництво – це універсальна загальноекономічна функція суспільної формації. Вона зазвичай поєднується з виконанням інших видів діяльності (управлінням, маркетингом, науковими розробками тощо).
Макс Вебер (1864–1920) німецький соціолог, економіст і правознавець [3]	Підприємець – це стримана, обачна, рішуча, уміла, наполеглива людина. Підприємництво – це богоугодне явище з ефективним подоланням перешкод і труднощів.
Людвіг фон Мізес (1881–1973) представник новоавстрійської школи [13]	Підприємець – це завжди спекулянт. Це людина, яка має справу з невизначеними обставинами майбутнього. Успіх підприємця чи невдача залежать від точності передбачування невизначених подій. Якщо він не зможе зрозуміти, чого слід очікувати, то він виречений. Єдиним джерелом, з якого виникає підприємницький дохід, є його здатність краще, ніж інші, прогнозувати майбутній попит споживачів. Підприємницька функція полягає у визначенні сфер застосування факторів виробництва.
Фрідріх фон Хайек (1889–1992) австрійський економіст, представник сучасного неокласичного напрямку, лауреат Нобелівської премії з економіки 1974 р. [19]	Підприємець – це людина, що намагається оптимально поєднати свої здібності, знання, інформацію та доходи з ситуацією на ринку (перспективні або неперспективні щодо інвестування, попиту і пропозиції галузі економіки, рівень цін та ін.), віднайти найкращі засоби для задоволення власних потреб і потреб суспільства. Підприємництво – це пошук та вивчення нових економічних можливостей, характеристика поведінки, а не вид діяльності. Пов'язував підприємництво передусім з особистою свободою, яка дає змогу людині раціонально розпоряджатися своїми здібностями, знаннями, інформацією та доходами.
Пітер Друкер (1909–2005) американський вчений австрійського походження, письменник, консультант в галузі менеджменту [7]	Підприємець – це людина, яка завжди в пошуках змін, що використовуються як сприятлива можливість. Американський економіст П. Друкер серед функцій підприємництва особливо виділяв маркетинг та інновації. Він стверджував, що в основі підприємництва лежать різні інновації: нове поєднання виробничих факторів, використання нових ресурсів, їх джерел і форм фінансування, виробництво нових видів товарів та надання послуг, застосування нових технологій, освоєння організаційних та управлінських нововведень, проникнення на нові ринки збуту, нові галузі й сектори економіки.

Продовження таблиці 1

1	2
Б. Карлоф шведський економіст-практик, дослідник сучасної конкурентної стратегії [8]	Підприємець – це людина, здатна зрозуміти структуру потреб і сполучати це розуміння зі знаннями в області управління виробництвом. Підприємець здатний творчо вирішувати завдання погодження потреб з ресурсами, має капітал, енергію і несе витрати, необхідні для організації справи.
Едвін Долан та Дейвід Ліндсей – американські вчені-економісти [5]	Підприємництво – це процес пошуку нових можливостей та нових сфер застосування капіталу, використання нових технологій, подолання старих стереотипів та меж.
Роберт Хізрич (1985) професор кафедри підприємництва університету м. Тулса, США [20]	Підприємець – це людина, яка витрачає весь необхідний час та сили на процес створення чогось нового, що має вартість, приймає на себе весь фінансовий, психологічний та соціальний ризик, отримуючи в нагороду гроші та задоволення досягнутим.
Кэмпбелл Макконнелл – професор економіки університету штату Небраска в США, Стенлі Брю – професор економіки в Тихоокеанському Лютеранському університеті (штат Вашингтон, США) [10]	Підприємництво – це особливий вид діяльності, в основі якої лежить низка неодмінних умов і вимог: підприємець виступає ініціатором поєднання землі, капіталу і праці в єдиний процес виробництва товарів чи надання послуг з метою отримання прибутку; підприємець бере на себе відповідальність за результати виробництва вкладеними коштами, затратами часу й праці, діловою репутацією й своїм майбутнім прибутком; підприємець також виступає новатором, який на комерційній основі вводить у побут нові продукти, нові технології виробництва, нові форми організації підприємства; <i>підприємець – це людина, що йде на ризик</i> , тобто ризикує не тільки своїм часом, працею, діловою репутацією, але й вкладеними коштами – своїми власними і/або компаньйонів.
Господарський Кодекс України (стаття 42) [1]	Підприємець – це людина, яка займається підприємництвом. Підприємництво – це господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку.
Анатолій Гальчинський (1935) вчений у галузі макроекономіки, доктор економічних наук, Петро Єщенко (1939) доктор економічних наук [4]	Підприємництво – це тип господарської поведінки підприємців з організації, розробки, виробництва і реалізації благ та їх нових якостей, нових сфер застосування капіталу.
Варналій Захарій Степанович (1955) український економіст [2]	Підприємництво – це особливий тип <i>господарювання</i> , де головним суб'єктом є <i>підприємець</i> , який раціонально поєднує (комбінує) фактори виробництва на інноваційній основі і власній відповідальності, організує і керує виробництвом з метою одержання підприємницького доходу.

Також варто звернути увагу і на соціальну відповідальність “підприємця” та “підприємництва”, яка полягає в тому, що будь-який бізнес повинен сприяти благополуччю суспільства. І хоча головна мета будь-якої підприємницької діяльності – це отримання прибутку, вона передбачає і наявність соціальної складової у вигляді збільшення обсягів валової продукції, що сприяє підвищенню рівня життя населення. Соціальна складова також забезпечується шляхом перерозподілу бюджетних коштів, більша частина яких формується за рахунок податків, сплачених з прибутку від провадження підприємницької діяльності.

Висновки. В умовах розвитку ринкових відносин підприємництво позитивно впливає на соціально-економічне становище як на мікро-, так і на макрорівнях, оскільки сприяє збільшенню можливостей матеріального збагачення суб'єктів підприємницької діяльності; згідно з вимогами конкурентного середовища, забезпечує ринок конкурентоспроможною продукцією; сприяє вирішенню соціальних проблем. Тому, усвідомлення значущості підприємництва сприятиме покращенню соціально-економічного становища держави, пришвидшенню інтеграційних процесів в глобальний

економічний простір та виведенню країни на новий виток розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV (з наступними змінами та доп.) // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144.
2. Варналій З.С. Основи підприємництва. / З.С. Варналій. – К.: Вид-во “Знання”-Прес, 2002. – 239 с.
3. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма. Избранные произведения: Пер. с нем. / Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; Предисл. П. П. Гайдено. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
4. Гальчинський А.С. Основи економічної теорії / [А.С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкій]. – К.: Вища школа, 1995. – 471 с.
5. Долан Э.Дж. Рынок: микроэкономическая модель / Э.Дж. Долан, Д. Линдсей. – СПб, 1992. – 486 с.
6. Донець Л.І. Основи підприємництва / Л.І. Донець Н.Г. Романенко. – К.: Видавництво “Центр навчальної літератури”, 2006. – 320 с.
7. Друкер П.Ф. Практика менеджмента / П.Ф. Друкер. – М.: Изд. дом “Вильямс”, 2000. – 398 с.
8. Карлоф Б. Деловая стратегия / Б.Карлоф. – М., 1991.
9. Кларк Дж.Б. Распределение богатства / Дж.Б. Кларк. – М.: Гелиос АРВ, 2000. – 368 с.

10. Макконнелл К. Р. Экономика: принципы, проблемы и политика. Пер. с англ. 11-го изд. / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – К.: Хагар-Демос, 1993. – 785 с.
11. Маркс К. Твори / К. Маркс, Ф.Энгельс. – К.: Держполітвидав УРСР, 1963. – Т. 25. – Ч. 1. – 507 с.
12. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл; В 3 т. – М., 1993.
13. Мизес Л. Человеческая деятельность. Трактат по политической теории / Л. Мизес. – М.: ОАО НПО Экономика, 2000. – 878 с.
14. Мілль Дж. Ст. Основи політичної економії і деякі аспекти їх застосування до соціальної філософії
15. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль / Ф.Х. Найт; пер. с англ. – М.: Изд-во "Дело", 2003. – 360 с.
16. Рикардо Д. Сочинения. Том 1. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо; пер. под ред. М.Н. Смит. – М.: Госполитиздат, 1955.
17. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів / А. Сміт. – М.: Ексмо, 2007. – 960 с.
18. Сэй Ж.-Б. Трактат по политической экономии / Ж.-Б. Сэй. – М.: Изд-во "Дело": Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации, 2000. – 232 с.
19. Хайек Ф. А. Право, законодательство та свобода: Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії: В 3 т. / Ф. Хайек; пер. з англ. – К.: Сфера, 1999.
20. Хизрич Р., Питерс М. Предпринимательство, или как завести собственное дело и добиться успеха / Р. Хизрич, М. Питерс. – М.: Прогресс-Универс, 1991.
21. Шумпетер Й. Теория экономического развития: пер. с нем. / под общ. ред. А.Г. Милитковского / Й. Шумпетер. – М.: Изд-во "Прогресс", 1992. – 230 с.
22. Cantillon, Richard. An Essay on Economic Theory // Ludwig von Mises Institute, 2010. – ISBN 0-415-07577-7.